

Ärende 30, Ordning och reda i välfärden (SOU 2016:78)

Förslag till yttrande
Rolf Wasteson (V)

Betänkandet SOU 2016:78 innehåller förslag om åtgärder för att säkerställa att offentliga medel går till den verksamhet de är avsedda för och att eventuella överskott som huvudregel återinvesteras i verksamheten. Syftet är att begränsa vinstmaximeringen som drivkraft i företagandet inom vård, skola, omsorg. Utredningen visar förtjänstfullt på att vinstmaximering är ett problematiskt styrsystem inom välfärden som leder till ökad ojämlikhet och ofta även ineffektivitet.

Nacka kommun delar den grundläggande problembeskrivningen. Den offentligt finansierade välfärden utgör en konstlad marknad där såväl priset som syftet med tjänsterna som beställs redan är fastställda av det offentliga. Det gör att marknader på dessa områden inte fungerar som på andra marknader där köpare och säljare kommer överens om ett pris för en vara/tjänst och där syftet med verksamheten otvetydigt är avkastning för ägaren.

Utredningen visar också på den konflikt som finns mellan samhällets mål med de olika välfärdsverksamheterna – och aktiebolagslagens syfte, att ge ägaren vinst. Dessa olika mål står i tydlig konflikt med varandra. Vinstsyftet är överordnat vilket innebär att tillgängliga resurser för att förbättra kvalitén begränsas av hur stort vinstutrymmet och avkastningskravet är.

Vinstintresset är därför inte någon bra drivkraft inom till exempel skola eller sjukvård, eller för den delen exempelvis rättsväsende. Det finns i lag bestämmelser att vi ska ha rätt till vård, omsorg, utbildning, samt likhet inför lagen. Vård ska ges efter behov, den som har störst behov ska gå först. Det är en plikt att gå i grundskolan. Kommuner och landsting/regioner är skyldiga att tillgodose medborgarnas rättigheter på detta område. Tillkommer fler barn eller unga i en kommun ska dessa ges utbildning, vilket kan innebära att en ny skola måste byggas.

Alla dessa rättigheter och mål riskerar att komma i konflikt med vinstintresset. Därför är det ovanligt att ge vinstintresset fritt spelrum inom skattefinansierad välfärd i världen. Idag finns det inget annat land som ger privata vinstsyftande företag så stort spelrum inom skolan som Sverige gör. I och med det så utgör Sverige det enda landet i världen där vinstintresset har fritt spelrum inom hela den skattefinansierade välfärden. Samtidigt finns det en tydlig majoritet bland befolkningen som inte vill att det ska vara så. Välfärden bör därför utföras av icke vinstsyftande aktörer.

Huvudproblemet med vinstsyftande aktörer inom välfärden är att den marknadslogik de medför skapar ojämlikhet och ineffektivitet. Ett aktiebolag ägt av vinstsyftande aktörer ska ha en affärsplan för hur vinsten ska maximeras. Effektivaste sättet att göra detta inom välfärden är att exkludera icke lönsamma kunder. En logisk strävan för ett skolbolag är att t.ex. söka rekrytera maximalt antal elever från hem med föräldrar som är högt utbildade. Detta kan ske genom att studera de bästa kommunikationsmöjligheterna för de "bästa kunderna", lönsamma studieprogram, reklam som gör att rätt kunder känner sig hemma, erbjuda höga betyg. Motsvarande åtgärder tenderar att tas inom t.ex. vården, där det finns tydliga incitament att behandla så friska och välbeställda patienter som möjligt, snarare än de sjukaste. Nya vårdcentraler lokaliserar till ställen där det finns många kunder med begränsade ohälsoproblem. Vinstintresset går även ut över personalen. Som fackförbundet Kommunal visat i rapporten "Så mycket bättre. 2016 – En jämförelse av arbetsvillkor och löner i privat respektive

kommunal äldreomsorg” så är lönerna lägre, anställningsvillkor sämre och andelen fast eller rätt utbildad personal lägre för deras medlemmar i vinstdrivna bolag. Och som Lärarförbundet visat så är gällande ett liknande mönster vad gäller systematiskt lägre löner i vinstdrivna skolor.

Det är uppenbart att nuvarande system i välfärden rundar portalparagraferna för vård, skola, omsorg. Det torde också vara en huvudorsak att majoriteten av Sveriges invånare är så kritiska mot systemet. Till det ska läggas personalens etiska dilemma och praktiska problem med dessa och andra snedvridande styrsystem. T.ex. är bara 19% av primärvårdsläkarna nöjda med sjukvårdssystemet i Sverige idag, vilket är bland de sämsta siffrorna i västvärlden.

Utredningen föreslår en begränsning av möjligheterna till vinst. Företag som vill erhålla skattemedel för att bedriva välfärdsverksamheter ska undergå en tillståndsprövning. I den ska ingå att de accepterar en begränsning av hur stort rörelseresultatet får vara i förhållande till det operativa kapitalet. Företaget får inte bedriva annan verksamhet, exempelvis RUT-tjänster, samtidigt. Icke marknadsmässiga värdeöverföringar utanför bolaget ska inte vara tillåtna utöver begränsningen av rörelseresultatet. Utredningen föreslår vidare att lagtext som säkrar detta läggs in i de befintliga lagstiftningar som redan reglerar berörda välfärdsverksamheter, som Skollagen, Hälso- och sjukvårdslagen, Socialtjänstlagen, LSS, och så vidare. Vi tror att dessa förslag är kloka, rimliga och praktiskt möjliga att genomföra.

Det kan behövas förtydliganden och skärpningar av förslagen i vissa delar.

- Förslaget är uppbyggt på kontroll av årsredovisningarna, dvs av ett helt bolag oavsett hur många enheter de omfattar. Förslaget skulle behöva förtydligas så att det säkrar att medlen går just till den enhet de är avsedda för, även inom samma bolag.
- Det måste säkras att det inte finns några kvarstående sätt att kringgå syftet med lagstiftningen, exempelvis genom hyresuttag, löner eller genom manipulation av värdet på det operativa kapitalet.
- Möjligheterna att flytta överskott mellan olika kalenderår är enligt utredningens förslag för generösa då att de skapar möjligheter att kringgå regleringens syfte. I ett uppstartsskede bör det finnas möjligheter att ta med sig eventuella över- och underskott men detta bör endast gälla när en ny enhet startas upp, inte vid ett ägarbyte.
- Lagstiftningen behöver ha en tydlig generalklausul om syftet med densamma. Finns det kryphål i lagstiftningen som inte har förutsetts så ska generalklausulen vara tydlig nog för att kompensera för detta.
- Den högsta tillåtna vinstnivån kan behöva justeras ned så att den verkligen säkrar att vinstjakten som incitament försvinner från välfärdssektorn.
- De företag som söker tillstånd att få del av offentlig finansiering för att utföra välfärdstjänster skulle kunna åläggas att intyga och visa hur de kan bidra till att uppfylla kraven i portalparagraferna om likvärdig service till alla, inom respektive område. Det gäller då t.ex. att de bedriver en verksamhet som ger de mest sjuka skall ges företräde och att skolan ske uppväga skillnader i barnens och elevens förutsättningar. Detta bör även förtydligas i lagtexten om LOV.”
- Det är bra att det finns en sanktionsavgift mot företag som inte följer regleringen, och att tillståndet kan dras in vid grova överträdelser. Sanktionsavgiften bör dock vara högre än vad som nu föreslås så den verkligen fungerar avskräckande.